ARTIS voor Amsterdam

Resultaatafspraken instandhoudingssubsidie ARTIS 2018-2022

Tussen:

Gemeente Amsterdam (hierna te noemen: de gemeente)

en

Stichting tot Instandhouding van de Diergaarde van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap Natura ARTIS Magistra (hierna te noemen: ARTIS)

Overwegende dat:

- De gemeente belang hecht aan ARTIS als een icoon van de stad, met een grote historische betekenis en een onlosmakelijke verbondenheid met de stad.
- ARTIS economische en sociale opbrengst heeft voor de stad Amsterdam (zie bijlage Opbrengst voor Amsterdam).
- ARTIS jaarlijks een diverse groep van 1,4 miljoen bezoekers ontvangt en circa 80.000 leden heeft, die vooral afkomstig zijn uit Amsterdam en omgeving.
- ARTIS op het gebied van dierenwelzijn en collectiebeleid streeft naar continue verbetering, en voldoet aan landelijke en Europese wetgeving.
- ARTIS aanjager is op het gebied van duurzaamheid.
- ARTIS een door de gemeente gesteund vernieuwingsplan heeft voor het voor haar en de stad belangrijke cultureel erfgoed, met monumentale gebouwen, park, collecties en infrastructuur.
- ARTIS een gezonde exploitatie nodig heeft voor de eigen instandhouding en om haar vernieuwingsplan te kunnen uitvoeren.
- ARTIS het rapport “De gezichten van ARTIS” heeft opgesteld, waarin de betekenis van de verschillende gezichten van ARTIS en de rol die zij in de periode 2017-2022 wil spelen zijn uiteengezet.
- ARTIS een jaar geleden haar missie en visie heeft herzien, waarin ze een stap verder gaat dan alleen het publiek zich laten verwonderen over de natuur. Missie: In ARTIS inspireren en stimuleren we een breed publiek verantwoordelijk met natuur om te gaan. Visie: ARTIS is een ontmoetingsplek waar we de natuur op een

vindingrijke manier dichtbij brengen en debat faciliteren over hoe de mens natuur waardeert, begrijpt en behandelt.

Subsidie-afspraken

De steun van de gemeente is onontbeerlijk voor de continuïteit van ARTIS. De gemeente verstrekt over de jaren 2018- 2022 aan ARTIS een instandhoudingssubsidie van € 3,79 miljoen (prijspeil 2017) per jaar. De subsidie wordt vastgesteld na afloop van elk kalenderjaar op basis van de volgende afspraken:

- ARTIS bestemt positieve exploitatieresultaten en kasstromen voor de vernieuwingsplannen ten behoeve van haar missie en visie.

- ARTIS houdt een continuïteitsreserve aan. De hoogte van de continuïteitsreserve is minimaal gelijk aan 50% van de jaarlijkse personeelslasten. Eind 2016 bedraagt deze reserve € 4,5 miljoen.

Verantwoordingsafspraken

Subsidie
Afrekening van de instandhoudingssubsidie geschiedt op basis van de jaarrekening over het betreffende boekjaar met een goedgekeurde controleverklaring van de externe accountant.

Financiën
ARTIS rapporteert jaarlijks de samenstelling van de bezoekersstromen en de bezoekcijfers. Bij significante afwijkingen (>20%) ten opzichte van de begrote bezoekersaantallen informeert ARTIS de gemeente over de financiële gevolgen en analyse hiervan zodra deze inzichtelijk zijn. ARTIS heeft een meldingsplicht aan de gemeente bij opbrengstenafwijkingen van meer dan 20% ten opzichte van het operationeel plan van het betreffende jaar.

Planmatig Onderhoud en Vernieuwingen
ARTIS verplicht zich planmatig onderhoud te plegen aan de (monumentale) gebouwen (waaronder 27 Rijksmonumenten en 1 gemeentelijk monument), het groen, het park, de verblijven en de boven- en ondergrondse infrastructuur zodat geen achterstallig onderhoud wordt opgelopen. In het jaarlijkse Operationele Plan dat met de gemeente wordt gedeeld, wordt het onderhoud vastgesteld.
ARTIS voert een door de gemeente gesteund vernieuwingsplan uit en stelt deze zo nodig elk jaar bij. ARTIS informeert de gemeente over de voortgang van de vernieuwingen en de groot onderhoudsprojecten.
Voor de komende 12 jaar heeft ARTIS voor ruim EUR 160 mln aan investeringsplannen gedefinieerd voor grootschalige restauraties van voor Amsterdam belangrijke rijksmonumenten zoals het Groote Museum, het Aquarium, de historische bruggen en vijvers, vernieuwing en uitbreiding van dierverblijven in het kader van dierenwelzijn en verduurzaming van gebouwen/monumenten, dierverblijven en park.
ARTIS continueert haar beleid om als door het CBF erkend goed doel en culturele ANBI fondsen te werven om de vernieuwingen te realiseren.

Duurzaamheid
ARTIS heeft de ambitie in 2030 fossielvrij te zijn en haar gebouwen klimaatneutraal te hebben gemaakt. In samenwerking met de gemeente werkt ARTIS aan het klimaatbestendig maken van het park (in het project Rainproof). ARTIS zet in op circulaire bedrijfsvoering, duurzame inkoop, verdergaande afvalscheiding, elektrisch rijden en verduurzaming van het voedselaanbod voor dier en bezoeker. ARTIS investeert actief in het creëren van leefomstandigheden voor de vele inheemse dier- en plantsoorten die naar het park toe komen, zoals nestkasten voor ijsvogels, en roestplekken voor vleermuizen en creëert zo bewustwording bij de bezoeker over dit thema. Door eetbare beplanting en circulaire bemesting maakt ARTIS de bezoeker bewust van de voedselkringloop. Jaarlijks rapporteert ARTIS bij de tussentijdse evaluatie over haar inspanningen op het gebied van duurzaamheid, binnen vijf duurzaamheidscategorieën, te weten energie, circulaire bedrijfsvoering, mobiliteit, klimaatbestendigheid en bewustwording.

Dierenwelzijn
ARTIS heeft grote expertise in huis op het gebied van dierenwelzijn en voldoet dan ook aan alle regelgeving op dit gebied. Zo voldoet ARTIS aan de dierenwelzijnswet- en regelgeving zoals het Besluit “houders van dieren” en aan het kwaliteitssysteem voor het houden van dieren dat door de RVO en NVWA wordt geborgd. Daarnaast verbetert ARTIS continu haar verblijven om te voldoen aan de – strengere – internationale standaarden van de European Association of Zoos and Aquaria (EAZA) op het gebied van huisvesting en zorg voor dieren. ARTIS draagt ook bij aan de kennis over deze standaarden.

ARTIS wil niet alleen voldoen aan alle regelgeving en standaarden, maar ook voorloper zijn als het gaat om dierenwelzijn en haar educatieve voorbeeldrol naar het publiek. Dit vereist keuzes, vooral ook gezien de beperkte ruimte die ARTIS ter beschikking heeft. Keuzes over de hoeveelheid diersoorten, de aantallen per soort, en over welke soorten ze qua welzijn een goede plek kunnen bieden. Dit type keuzes heeft er toe geleid dat de afgelopen 15 jaar ARTIS de leefruimte van de dieren heeft kunnen vergroten door het aantal diersoorten te halveren tot 545 soorten, en EUR 37 miljoen te investeren in het verbeteren van dierverblijven en het educatieve verhaal naar het publiek. Voorbeelden van de afname van soorten zijn de keuzes om geen ijsberen en bepaalde roofdieren meer te houden. Voorbeelden van investeringen ter verbetering van de leefruimte van zijn de nieuwe verblijven voor de jaguars, olifanten, lemuren, wallaby’s, en voor verschillende apen en vogelsoorten.

ARTIS heeft niet alleen oog voor dierenwelzijn in het park zelf, maar draagt ook bij aan natuurbehoud in de rest van de wereld. Zo kweekt ARTIS in het Insectarium verschillende in het wild uitgestorven Polynesische boomslakken, en zet deze uit in hun oorspronkelijke leefgebied op Tahiti. Klein als ze zijn, spelen de slakken een belangrijke rol in het ecosysteem aldaar. Ook vangt ARTIS vale gieren op uit het wild. Als aaseters eten zij vaak roadkill, waardoor ze zelf ook verkeersslachtoffer worden. De volwassen vogels kunnen niet meer terug naar de natuur, maar ARTIS zet hun jongen uit op Sardinië.

Ook in de komende jaren zal ARTIS vergelijkbare keuzes maken en investeringen doen om het dierenwelzijn en het educatieve verhaal daaromtrent verder te verbeteren. Zo wordt er de komende jaren veel geïnvesteerd in grotere en meer natuurlijke dierverblijven. Er wordt op dit moment bijvoorbeeld gewerkt aan verbeterde verblijven voor de slingerapen, gibbons, sneeuwuilen, zeeleeuwen, gorilla’s, en komodovaranen. Het zijn slechts

voorbeelden uit een grote lijst aan vernieuwingen en maatregelen om dierenwelzijn continu te verbeteren (zie de bijlagen in “de Gezichten van ARTIS”). Ook wordt in de komende jaren de diercollectie kritisch tegen het licht gehouden of we verder terug moeten in het aantal diersoorten.

Kortom, ARTIS zal actief doorgaan de komende jaren om de kennis over de natuur dichtbij te brengen, het dierenwelzijn te verhogen en voorloper te zijn op dit gebied. De exacte invulling hiervan zal jaarlijks opnieuw bepaald worden aangezien er naast de financiële ruimte, vele dynamische aspecten een rol spelen die van te voren niet te voorspellen zijn. Zo zijn keuzes om het aantal diersoorten te verminderen mede afhankelijk van de ruimte en voorzieningen in EAZA-gecertificeerde dierentuinen. En keuzes om bepaalde dierverblijven aan te pakken hangen ook vaak samen met veranderingen in samenstelling of gedrag binnen bepaalde diergroepen.

Relatie gemeente – ARTIS
De gemeente zorgt voor continuïteit van de portefeuillekennis.

Eén keer per jaar wordt een voortgangsoverleg gevoerd tussen de verantwoordelijk wethouder en de directeur van ARTIS.

Ondertekend te Amsterdam,

Namens het College van Burgemeester en wethouders van de gemeente Amsterdam,
de wethouder ARTIS,

De heer L. Ivens Datum:

Namens ARTIS,
de directeur,

De heer R. Sutorius Datum:

BIJLAGE de Gezichten van ARTIS

De nieuwe missie en visie van ARTIS worden ondersteund door de gemeente en geïmplementeerd in de verschillende gezichten van ARTIS:

ARTIS-Park

Het park vormt de context voor alles wat ARTIS is, met meer dan 700 bomen van 200 verschillende soorten. Het is het vroegste, nog bestaande 19de-eeuwse stadspark van Amsterdam. Een veilige groene plek in de stad die nooit af is. Voor iedereen; ARTIS-leden, scholieren, maar ook vluchtelingen en stadspashouders biedt ARTIS een plek waar je kunt ronddwalen. ARTIS is zich zeer bewust van haar sociale taak. Dat loopt van het aanbieden van gezonde voeding aan bezoekers tot het bieden van een werkplek voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, en van gereduceerde tarieven of gratis toegang voor kwetsbare groepen tot het jaarlijkse Kinderbeestfeest voor chronisch zieke kinderen en hun families. In een zich verdichtende stad wordt de sociale betekenis van het ARTIS-Park steeds belangrijker. Met overal perken met eetbare planten voor dier en mens, de eetbare tuin, legt het park verbanden tussen dier, plant, aarde en mens. De eetbare tuin is een mooi voorbeeld van duurzaamheid: de beplanting is zowel mooi als nuttig en wordt hergebruikt. Ook bij het onderhoud van het park staat duurzaamheid centraal, door het recyclen van afval en duurzaam energie- en waterverbruik. Het park zal moeten worden ingericht op de effecten van de klimaatverandering, zoals de toename van hemelwater. Een meerjarenplanning wordt opgesteld om bomen op tijd te vervangen.

Erfgoed

Erfgoed bepaalt wat ARTIS is; een plek waar levend erfgoed de bezoeker met natuur en cultuur verbindt. Een mooi voorbeeld is het Apenhuis: dit Rijksmonument is gerestaureerd en veranderd in een open verblijf, waar onder andere dwergapen, leguanen en vleerhonden los rondlopen tussen de bezoekers. Een verbetering van dierenwelzijn en van de bezoekerservaring, de natuur komt zo heel dichtbij. ARTIS is gekozen als voorbeeldproject door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed voor hoe men om moet gaan met erfgoed; een uniek ensemble van de erfwaarden groen (park), blauw (water) en rood (gebouwen). Daarnaast heeft ARTIS ook een belangrijke waarde als immaterieel erfgoed. De verzetsaanslag op het Bevolkingsregister in 1943, gevestigd in de Ledenlokalen maakt deze plek tot een belangrijke herdenkingsplek van de Tweede Wereldoorlog. Onderhoud, restauratie en renovatie zijn nu en in de toekomst essentieel voor ARTIS. Het Aquarium is in slechte staat. Evenals de bruggen en de vijvers. Herstel en restauratie zijn urgent voor deze monumenten, op een duurzame manier. Zo kan het publiek blijven genieten van dit erfgoed; Amsterdammers, scholieren, studenten en toeristen. Het ARTIS-Groote Museum wordt op dit moment gerestaureerd.

Dieren

ARTIS is een officieel erkend museum en neemt haar verantwoordelijkheid in het met zorg samenstellen en (be)houden van haar levende collectie. Een gevarieerde collectie dieren, vormgegeven vanuit het thema biodiversiteit is de basis van het Diercollectieplan van ARTIS. Daarbij is het motto meer ruimte voor minder soorten dieren met de nadruk op het houden van veelal bedreigde diersoorten die deel uitmaken van Europese fokprogramma's. De collectie biedt een verscheidenheid aan dieren, waarbij speciale aandacht is voor kleinere soorten, altijd in combinatie met planten. Van kleine aapjes in het Apenhuis tot vlinders in het Vlinderpaviljoen tot microben in ARTIS-Micropia. De focus van de collectie ligt op groepsdieren: voor hun welzijn is het van belang om ze te houden in de juiste

groepssamenstelling en -omvang. ARTIS hanteert een dierpopulatiebeleid met als uitgangspunt het beperken van het ontstaan van surplusdieren.

Met de 545 diersoorten laat ARTIS het publiek kennismaken met de verscheidenheid van de natuur. Dierenwelzijn staat daarbij voorop. ARTIS zet substantieel in op onderzoek naar diergedrag ten behoeve van gedragsverrijking. Ook het vergroten en vernieuwen van dierenverblijven op duurzame wijze is een speerpunt.
ARTIS wil de discussie over de rol van het dier graag uittillen naar een bredere maatschappelijke discussie over de relatie tussen mens en natuur.

Natuurbehoud

ARTIS levert een bijdrage aan het behoud van biodiversiteit, binnen ons eigen land en in de ons omringende wereld. Door deelname aan fokprogramma's voor bedreigde dierensoorten zoals de netgiraffe, maar ook door aandacht te besteden aan bedreigde bomen en plantensoorten in het park, zoals de ginkgo. Daarnaast biedt ARTIS een habitat voor inheemse dieren, bijvoorbeeld door het aanleggen van een beukenhaag als broedplaats voor vogels. ARTIS steunt verschillende natuurbehoudprojecten, zoals het Painted Dog Conservation Project in Zimbabwe en het herintroductieproject voor de jaguars in het noorden van Argentinië. Voor de projecten geldt dat zij de lokale bevolking bewust maken van het belang van biodiversiteit. Soms speelt ARTIS een rol in het kweken en daarna uitzetten van bedreigde diersoorten, zoals bij de Polynesische boomslakken die in het Insectarium zijn gekweekt en teruggezet in hun oorspronkelijke leefgebied op Tahiti. Ook vangt ARTIS vale gieren op uit het wild. Als aaseters eten zij vaak roadkill, waardoor ze zelf ook verkeersslachtoffer worden. De volwassen vogels kunnen niet meer terug naar de natuur, maar ARTIS zet hun jongen wel uit op Sardinië. Uitgangspunt is altijd het betrekken van de ARTIS-bezoeker door het uitdragen van het handelingsperspectief.

ARTIS-Micropia

Micropia is het enige microbenmuseum ter wereld, gelegen in de historische Ledenlokalen. Internationaal onderscheiden als meest innovatieve museum en veelgeprezen door pers en publiek. Sinds de opening zijn de bezoekersaantallen enorm gestegen, ook op het gebied van onderwijs. Een deel van de internationale bezoekers geven aan Amsterdam speciaal voor Micropia te bezoeken. Microben en de wetenschap erachter zijn van fundamenteel belang voor de mens. Zonder deze onzichtbare wereld van schimmels, bacteriën, gisten, algen, microdiertjes, virussen en archaea kunnen we eenvoudigweg niet leven. Micropia zet zich in om deze wereld te ontsluiten voor een breed publiek en hen te enthousiasmeren voor microben en hun toepassingen. Micropia wordt ook als unieke locatie gezien door partners uit bedrijfsleven en wetenschap als platform om belanghebbenden van microbiologie te verbinden.

ARTIS-Groote Museum

Het oorspronkelijke Groote Museum, geopend in 1855, was het eerste museumgebouw met tentoonstellingsfunctie in Nederland. In de bovenzalen bevond zich een Zoölogisch museum dat één geheel vormde met de ontvangstzalen beneden: de sociale en museale functie lagen in elkaars verlengde. In 1947 werden de bovenzalen gesloten voor publiek, ARTIS richtte zich op haar taak als dierentuin. ARTIS wil nu haar museumtraditie nieuw leven inblazen. De restauratie die met dank aan steun van een aantal belangrijke partners inmiddels is gestart, maakt het gebouw weer toegankelijk voor publiek: bijeenkomsten, feesten en diners in de benedenzalen en een nieuw, innovatief museum over de relatie tussen mens en natuur in de bovenzalen. Met veel zorg wordt het gebouw in ere hersteld,

volgens hoge duurzaamheidscriteria die passen bij deze tijd. Samen met onder meer het Wereld Natuurfonds zal ARTIS daar nieuwe visies op de rol van een duurzame en mens inclusieve ecologie brengen. Gelegen aan het vrij toegankelijke Artisplein zal het na de restauratie samen met de in 2014 gerestaureerde Ledenlokalen één monumentaal geheel vormen.

ARTIS-Planetarium
Een plek waar in- en uitgezoomd wordt op een manier die nergens anders in Nederland mogelijk is. Het Planetarium richt de lens naar binnen en naar buiten – er wordt niet alleen naar het heelal gekeken, maar ook vanuit het heelal naar de aarde, om zo het belang van bescherming van de planeet te benadrukken. De activiteiten voor publiek maar ook de onderwijsprogramma's worden druk bezocht. Naast publiek is ook de wetenschap geïnteresseerd in het Planetarium. Het zal zich dan ook komende jaren ontwikkelen als ontmoetingsplek voor wetenschap, bedrijven, overheden en andere geïnteresseerden die zich met onderzoek, ruimtevaart of bestudering van de aarde vanuit de ruimte bezighouden.

ARTIS-Academie
De ARTIS-Academie heeft als doel het aanbieden van uiteenlopende activiteiten in ARTIS, die zich richten op een divers publiek. Daarbij kunnen deelnemers zich op interactieve wijze verdiepen in de natuur, natuurwetenschappen, de samenhang tussen natuur en cultuur en onze eigen relatie met de natuur. De Academie brengt daarmee een verhaal over de natuur, maar ook over onszelf. De activiteiten slaan op aansprekende en engagerende wijze een brug tussen het publiek en de natuur. We bestrijken daarbij alle componenten van de natuur: van de allerkleinste microbe tot het onmetelijke universum, en alles dat hiertussen zit.

BIJLAGE Opbrengst voor Amsterdam

ARTIS is een Amsterdams instituut van nationaal belang. ARTIS is van Amsterdam en omgekeerd; er is een relatie die hen onlosmakelijk verbindt. ARTIS heeft verschillende gezichten: het ARTIS-Park, Erfgoed, Dieren, Natuurbehoud, ARTIS-Micropia, ARTIS-Groote Museum, ARTIS-Planetarium en de ARTIS-Academie (zie voor toelichting bijlage De Gezichten van ARTIS).

ARTIS creëert waarde voor Amsterdam, op verschillende gebieden:

Stad

- **ARTIS trekt bewoners én bezoekers van Amsterdam.** ARTIS ontvangt jaarlijks een diverse groep van 1,4 miljoen bezoekers. ARTIS heeft 80.000 leden, voornamelijk Amsterdammers, en trekt daarnaast een grote hoeveelheid binnenlandse en buitenlandse toeristen. Het ARTIS-Park, ARTIS-Micropia en het vrij toegankelijke Artisplein dragen bij aan de spreiding van bezoekersstromen in de stad, en ontlasten als grote publiekstrekker in de Plantagebuurt het drukbezochte centrum.

- **ARTIS' positieve reputatie straalt af op de stad.** ARTIS is een sterk merk met een naamsbekendheid van 99 procent in Nederland. Voor binnenlandse bezoekers staat ARTIS voor Amsterdams. Gevestigde instituten als ARTIS geven de stad Amsterdam cachet. Internationaal gezien draagt ARTIS-Micropia, door het winnen van verschillende Europese museumprijzen en haar unieke rol als enige microbenmuseum ter wereld, bij aan de reputatie van Amsterdam als wereldstad.

- **ARTIS is de groene long van de stad.** Veel Amsterdammers komen weinig in aanraking met natuur. Voor vele generaties stadskinderen is ARTIS één van de weinige plekken waar zij natuur kunnen beleven, met al hun zintuigen. ARTIS is het vroegste nog bestaande 19de-eeuwse park in Amsterdam. Al sinds haar oprichting zijn de planten en bomen een essentieel onderdeel van ARTIS. Het park vormt de context voor alles wat ARTIS is, met meer dan 700 bomen van 200 verschillende soorten. Het is het vroegste, nog bestaande 19de-eeuwse stadspark van Amsterdam. ARTIS is een arboretum en aspirant-lid van de vereniging Botanische Tuinen.

- **ARTIS' vrij toegankelijke Artisplein is een nieuwe bestemming in de stad.** In 2014 gaf ARTIS een deel van haar ruimte, 'terug' aan de stad door het Artisplein vrij toegankelijk te maken. Bewoners én bezoekers van Amsterdam maken hier sindsdien veelvuldig gebruik van. Het plein is de locatie waar alles samenkomt: stad, park, natuur en erfgoed.

- **ARTIS brengt historie terug in Amsterdam.** ARTIS werkt aan het in ere herstellen van de parkstructuur van het 19de-eeuwse stadspark; zo zijn de zichtlijnen binnen ARTIS en in relatie tot de stad teruggebracht naar de historische structuur. In het ARTIS-Park staan 26 rijksmonumenten en een gemeentelijk monument, die zijn of worden gerestaureerd. Het ARTIS-Groote Museum, het oudste museale gebouw van Amsterdam uit 1855, wordt gerestaureerd en krijgt haar oorspronkelijke functie van sociale plek en museum terug.

Duurzaamheid

- **ARTIS is aanjager op het gebied van duurzaamheid.** ARTIS wil aanjager zijn op het gebied van duurzaamheid, en in samenwerking met de gemeente op innovatieve wijze barrières slechten, onder meer in de verduurzaming van monumentale gebouwen. Dit uit zich op verschillende manieren:

  - *Energie:*
  Er is in ARTIS warmtekoudeopslag aanwezig, waarmee wordt bespaard op verwarming. Bij renovaties en restauraties van het erfgoed worden deze monumentale gebouwen zoveel mogelijk geïsoleerd. Verschillende gebouwen hebben al zonnepanelen, en in de toekomst zullen deze ook worden geplaatst op de monumentale daken, in nauwe samenspraak met de stad. De ambitie is ARTIS in 2030 fossielvrij te maken en de gebouwen klimaatneutraal te maken. In 2018 zal het plan ARTIS 2030 verder worden uitgewerkt.

  - *Circulaire bedrijfsvoering:*
  Bij alle prullenbakken in het ARTIS-Park wordt afval gescheiden ingezameld. ARTIS legt de focus op de kringloop. Zo wordt aan een deel van het organisch afval – zoals mest – een mengsel van micro-organismen toegevoegd om dit om te zetten in gefermenteerde bodemverbeteraar voor de plantenborders en vijvers (het zogeheten Bokashi-project).Voor het sproeien van het park maakt ARTIS gebruik van hemelwateropvang.

  - *Mobiliteit:*
  In het ARTIS-Park wordt elektrisch gereden. ARTIS heeft de ambitie haar parkeerterrein voor de bezoekers tot *solar car park* om te vormen.

  - *Klimaatbestendigheid:*
  ARTIS werkt samen met de gemeente aan omgaan met klimaatverandering. Al het openbaar groen in de stad lijdt onder de veranderende weersomstandigheden: bijvoorbeeld op het gebied van afwatering bij hoosbuien. Onder andere in samenwerking met Rainproof van de gemeente Amsterdam wordt er gewerkt aan een plan om het historische ARTIS-Park bestand te maken tegen klimaatverandering.

  - *Bewustwording:*
  Alle wisselende zomerbeplanting in het ARTIS-Park is eetbaar voor dier en mens. Zo kunnen kinderen en volwassenen leren waar ons voedsel eigenlijk vandaan komt, en krijgen de ARTIS-dieren duurzame en gevarieerde voeding. Door middel van bebording, speurtochten en rondleidingen brengt ARTIS dit thema bij het publiek onder de aandacht. Ook circulariteit is onderwerp van verschillende routes in het park. Bij haar educatie biedt ARTIS de bezoekers een handelingsperspectief, om hen aan te geven wat zij zélf kunnen doen.

  - *Voeding:*
  Op het gebied van gezond en duurzaam eten werkt ARTIS met haar partners de komende jaren aan een vleesvrij ARTIS, het reduceren van het aanbod van toegevoegde suikers en onnodige E-nummers, een 100% biologisch zuivelaanbod en een PET-fles vrij assortiment. Daarnaast, zijn de horecaterrassen in ARTIS vanaf 2018 rookvrij en onderzoekt ARTIS hoe zij het gehele park rookvrij kan maken.

Dierenwelzijn

- *Bewustwording:*

ARTIS is expert op het gebied van dierenwelzijn en de partner voor de gemeente op het gebied van dierenwelzijnsissues. Binnen de educatieve doelstellingen van ARTIS is het creëren van bewustzijn en het bieden van een handelingsperspectief aan de bezoeker een van de belangrijkste speerpunten. Zo wordt er in de routes en speurtochten in het park bijvoorbeeld altijd aandacht besteed aan wat de bezoeker zelf kan doen. ARTIS wil de discussie over de rol van het dier graag voeren en uittillen naar een bredere maatschappelijke discussie over de relatie tussen mens en natuur. Binnen de ARTIS-Academie is dit een speerpunt.

ARTIS draagt bij aan natuurbehoud, in en buiten ARTIS. ARTIS levert een bijdrage aan het behoud van de biodiversiteit, in ons eigen land en in de ons omringende wereld. Uitgangspunt bij de natuurbehoudprojecten is dat zij altijd bijdragen aan een beter begrip van de lokale bevolking over het belang van biodiversiteit. Deze projecten ondersteunen de bewustwording van de bezoeker; en geeft hen inzicht in de wijze waarop de mens natuur waardeert, begrijpt en behandelt.

ARTIS ondersteunt de vele inheemse dier- en plantsoorten die naar het park toe komen om te leven. Zo zijn er nestkasten geplaatst voor de inheemse vogelsoorten en roestplekken voor vleermuizen. ARTIS biedt bezoekers ook educatie over deze inheemse soorten en handvaten om hier zelf voor te zorgen.

- *Regelgeving:*

ARTIS voldoet aan de eisen op het gebied van dierenwelzijn. ARTIS voldoet aan het Besluit “houders van dieren”, waarbinnen het waarborgen van dierenwelzijn een van de belangrijkste speerpunten is. Als dierentuin fungeert ARTIS binnen het kwaliteitssysteem voor het houden van dieren dat door de RVO en NVWA wordt geborgd. ARTIS voldoet aan dierenwelzijnswet- en regelgeving en rapporteert hierover regelmatig naar de bevoegde instanties. Het zich niet houden aan deze voorwaarden heeft verstrekkende consequenties. Daarnaast verbetert ARTIS continu haar verblijven om te voldoen aan de – nog hogere – internationale standaarden van de European Association of Zoos and Aquaria (EAZA) op het gebied van huisvesting en zorg voor dieren, en draagt bij aan de kennis over deze standaarden.

- *Diercollectie en gedragsverrijking:*

ARTIS biedt meer ruimte voor minder soorten. In het diercollectieplan is het motto meer ruimte voor minder soorten dieren met de nadruk op het houden van veelal bedreigde diersoorten die deel uitmaken van Europese fokprogramma’s. In de afgelopen tien jaar heeft ARTIS het aantal diersoorten in haar collectie gehalveerd tot 545 soorten. De Roofdierengalerij, symbool van de oude manier van dieren houden, werd bijvoorbeeld afgebroken, en er werd gekozen voor het houden van nog maar twee soorten grote katachtigen. In haar collectiebeleid maakt ARTIS – binnen de beschikbare middelen - telkens zorgvuldige afwegingen om te zorgen voor de juiste balans tussen dierenwelzijn en publieksbeleving.

ARTIS zet substantieel in op onderzoek naar diergedrag ten behoeve van gedragsverrijking. ARTIS huisvest haar dieren op een zo goed mogelijke manier en vindt het stimuleren van natuurlijk gedrag bij dieren belangrijk. Door middel van

gedragsverrijking geeft ARTIS het dier de mogelijkheid zijn natuurlijke behoeften te uiten en zo natuurlijk gedrag te laten zien. Er zijn verschillende vormen van gedragsverrijking: sociale verrijking, cognitieve verrijking, omgevingsverrijking, sensorische verrijking en voedselverrijking. ARTIS heeft hiertoe een verrijkingscommissie ingesteld.

Sociale impact

- **ARTIS biedt participatieplaatsen aan mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt**. ARTIS werkt samen met Pantar Amsterdam op het gebied van participatieplaatsen en werkervaringsplaatsen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Jaarlijks werken zo'n 15 mensen per jaar via Pantar in ARTIS.

- **ARTIS heeft voor haar vele vrijwilligers een sociale functie.** ARTIS kan niet zonder haar bijna 300 vrijwilligers, het grootste aantal van alle musea in Amsterdam. Vrijwilligers zijn net als medewerkers onderdeel van ARTIS. Ze ondersteunen afdelingen zoals Dier & Plant, Communicatie door fotografie en Micropia in het lab. De meerderheid van de vrijwilligers heeft direct contact met het publiek. Ze geven rondleidingen en houden toezicht bij dierverblijven. Voor de vrijwilligers is ARTIS ook een beetje van henzelf.

- **ARTIS biedt als leerbedrijf vele stageplaatsen.** ARTIS is een leerbedrijf en een geliefde plaats om stage te lopen. In 2016 liepen 66 studenten stage op ARTIS, in vrijwel alle onderdelen van de organisatie. Dit ondersteunt de educatieve doelstellingen.

- **ARTIS geeft tot 75 % korting aan (Amsterdamse) studenten.** ARTIS vindt het belangrijk dat ook de studentendoelgroep het ARTIS-Park kan bezoeken. Het ARTIS-studententarief (tot 75 % korting) geldt voor studenten van diverse Amsterdamse onderwijsinstellingen. In ARTIS-Micropia krijgen studenten tot 50 % korting. ARTIS biedt een onderwijskaart voor scholen en universiteiten uit Amsterdam en heel Noord-Holland: Alle onderwijsinstellingen kunnen bij een bezoek aan ARTIS gebruikmaken van het speciale onderwijstarief als ze een onderwijskaart aanschaffen.

- **ARTIS-hoogleraren van Amsterdamse universiteiten verzorgen collegereeksen.** Sinds 2009 heeft de Universiteit van Amsterdam (UvA) een ARTIS-leerstoel. Deze heet voluit: Bijzondere Leerstoel Cultuur, Landschap en Natuur. De leerstoel is officieel door het College van Bestuur van de UvA ingesteld en verbonden aan de faculteit der Geesteswetenschappen. Dr. Erik A. de Jong is benoemd tot ARTIS-hoogleraar Cultuur, Landschap en Natuur aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is verbonden aan ARTIS als adviseur van de vernieuwingsplannen. Hij verzorgt zowel in de collegezalen van de UvA als in de historische Collegezaal van ARTIS colleges voor verschillende doelgroepen en opleidingsniveaus. Micropia-professor Remco Kort is microbioloog, *principal scientist* bij TNO, hoogleraar Microbial Genomics aan de VU, en al een decennium lang als adviseur aan Micropia verbonden. Hij verzorgt onder andere colleges over microbiologie. Ook op andere onderwerpen worden collegereeksen verzorgd door de ARTIS-Academie, in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam, de HOVO (hoger onderwijs voor ouderen) en de Vrije Universiteit.

- **ARTIS biedt kwetsbare groepen kortingen of gratis toegang**
  ARTIS spant zich in om kwetsbare sociale groepen ook toegang te geven tot het park, zodat ook zij de natuur van dichtbij kunnen ervaren. Enkele voorbeelden:
    - **Stadspashouders** krijgen afhankelijk van de status van hun pas verschillende kortingen op ARTIS, en een deel van hen krijgt een periode van het jaar gratis toegang tot zowel ARTIS als Micropia.
    - **Vluchtelingen uit Amsterdamse noodopvang** bezoeken ARTIS. In de afgelopen jaren verzorgde ARTIS vele gratis bezoeken aan het park voor vluchtelingen uit de noodopvang. Dit in samenwerking met Projectteam Noodopvang Vluchtelingen Amsterdam. Er zijn op deze manier honderden vluchtelingen in ARTIS geweest, van volwassen mannen tot gezinnen en kinderen onder begeleiding. De samenwerking loopt nog steeds.
    - **Jongeren uit de top-600 criminelen** hebben verschillende malen gewerkt in het ARTIS-Park, met name bij de werkzaamheden aan de beplanting. De directie gaf een presentatie aan deze jongeren.
    - **Chronisch zieke kinderen en hun families** zijn sinds 2000 ieder jaar ontvangen in ARTIS voor het Kinderbeestfeest: een besloten feest, waarbij zij door ambulances, brandweer en politie naar het park worden vervoerd.